

Є. Полянський,

доцент кафедри кримінального права
 Національного університету «Одеська юридична академія»

СМЕРТНА КАРА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ США: ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ТА АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ

Застосування смертної кари в США починається за часів колонізації, а перша відома страта датується 1608 роком. Оскільки значна частина сучасної території країни в той час була колонією Великої Британії, то цілком логічним було запозичення права країни-домініону, зокрема і в частині застосування кримінальних покарань. Але незалежність США вплинула на можливий розвиток історії смертної кари в країні, оскільки на початку XIX століття у Великій Британії кількість караних смертю злочинців сягала фантастичної цифри — 222 склади, в той час як в США таких злочинців ніколи не було передбачено більше тридцяти п'яти.

Але загальна кількість страчених — 16 340 осіб за період з 1608 року по лютий 2011 року є приголомшливою. Найбільша кількість страт відносяться до кінця XIX — першої половини XX століття. Історії відомі навіть випадки колективних страт, коли одночасно піддавалися смерті чимало осіб і, як правило, — публічно. Наприклад, повішання в Міннесоті 38 засуджених за вбивство та зґвалтування в 1862 році. В ті давні часи смертна кара все ще вважалася важливим засобом загальної превенції злочинності шляхом залякування, тому самі процедури страти не були лише актом позбавлення засудженого життя, а являли також сумну виставу для населення. Зокрема, останній випадок виставлення в залізній клітці тіла страченого шляхом повішання мав місце в 1914 році, тобто вже за часів розвинутого громадянського суспільства в США, що звичайно не можна вважати прийнятним.

Застосування смертної кари в кож-

ному зі штатів має свої відмітні риси. На даний час призначення смертної кари дозволяється лише за вчинення умисного вбивства при обтяжуючих обставинах, хоча в більшості юрисдикцій кількість злочинів, караних таким видом покарання, історично була суттєво більшою.

Тенденції до цілковитої заборони смертної кари в США беруть початок ще на початку позаминулого століття. Першим штатом, який відмовився від застосування цього виду покарання, був Мічиган — з 1846 року. Рішення законодавчої влади штату набагато випередило свій час як в масштабі США, так й в масштабах Світу. Протягом наступних ста п'ятдесяти років кількість штатів, які застосовують смертну кару, зменшилася до тридцяти п'яти, що становить більш ніж дві третини від їхньої загальної кількості. Також смертна кара передбачена федеральним кримінальним та військовим законодавством, які також являють собою дві окремі юридичні системи.

В цілому по США статистика виконання смертних вироків має тенденцію до зниження кількості страт. Так в 2008 році було приведено до виконання 37 вироків, в 2009 році — 52, а в 2010 були позбавлені життя 46 засуджених. В другій половині 90-х років останнього століття кожного року страчувалося приблизно 75 осіб, але в 1980-х роках кількість страт була суттєво нижчою, що демонструє циклічність, притаманну американській правовій системі в цілому.

В 1972–1976 роках в Сполучених Штатах діяв мораторій на виконання смертних вироків та на призначення

смертної кари особам, визнаним винними у вчиненні злочинів. Юридичною основою мораторію виступило рішення Верховного Суду США по справі *Furman v. Georgia* [1]. Розглянувши клопотання про перегляд вироку, Суд дійшов висновку, що смертна кара була призначена незаконно, оскільки кваліфікуючі ознаки складу злочину не були передбачені в законі, а також були відсутні інші критерії, які б дозволяли визначити обтяжуючі та пом'якшуючі покарання обставини. Закон впроваджував лише оціночні абстрактні поняття, наприклад, такі як «надзвичайна зухвалість та аморальність злочину» та ін. Судовий процес по справах про тяжкі злочини в США завжди проводиться за участю присяжних, та в ряді штатів на них також було покладено функцію призначення покарання у виді смертної кари. Невизначеність засад призначення таких покарань у законі призводила до того, що присяжні мали повну владу вирішувати питання життя винного у вчиненні злочину. На той час системи призначення покарань в законодавчих системах штатів залишалися суто дискреційними. Необмеженість повноважень суду у відношенні застосування й інших кримінальних покарань яскраво ілюструє передумови, які спонукали до як можливо активного реформування законодавства більшості штатів у 1980-х роках.

Крім того, в більшості штатів обтяжуючі та пом'якшуючі фактори або взагалі не були зазначені в законі, або ж їхні списки залишалися відкритими, таким чином сторона обвинувачення могла називати будь-яку обставину вчинення злочину такою, що обтяжує покарання. Звичайно, такий волюнтаризм при призначенні смертної кари не мав права на існування.

Судді Верховного Суду так і не дійшли єдиної думки по справі: рішення було прийнято п'ятьма голосами проти чотирьох, і майже кожний з них обґрунтовував власну позицію. Лише двоє — Т.Маршалл та У. Бреннан заперечували смертну кару як «жорстоке та незвичайне покарання», яке мало бути

визнаним неконституційним. Інші ж вважали за необхідне уточнення кримінального законодавства з метою упорядкування засад застосування даного виду покарання. Так, в рішенні Верховного Суду по справі містилися загальні вимоги до законодавства про призначення смертної кари, а саме обов'язковість формального врегулювання оцінювання обтяжуючих та пом'якшуючих обставин у випадках її можливого застосування. В результаті в тридцяти п'яти штатах були прийняті нові редакції законодавчих норм про призначення смертної кари, але в чотирьох було вирішено не відновлювати їхньої дії.

В 1976 році Верховний Суд США розглянув справу *Gregg v. Georgia* [2] та припинив дію мораторію на застосування смертної кари. За думкою Суду, законодавство штатів загалом було допрацьоване з урахуванням вимог, наведених в рішенні по справі *Furman v. Georgia*. Однак Суд також встановив вимогу обов'язкового розділення на дві стадії процесу визнання особи винною у вчиненні злочину та призначення їй покарання. На першій з них присяжні мали визначитися з питанням винності особи у вчиненні злочину, а на другій стадії вирішити, чи мають місце обтяжуючі обставини, за умов наявності яких можливо застосування смертної кари. Також присяжні мали оцінити співвідношення обтяжуючих та пом'якшуючих обставин.

На жаль, встановлення в законі чітко визначених кваліфікуючих ознак вбивства або обтяжуючих вбивство обставин, не в повному обсязі призвело до очікуваного результату. По-перше, такі ознаки не завжди були чіткими, тому що в багатьох випадках були досить абстрактно сформульовані. По-друге, присяжні по-своєму оцінювали такі ознаки, так як могли помилятися щодо їхньої сутності та значення, а судді у заключній промові до присяжних не завжди в достатній мірі роз'яснювали юридичні аспекти тих чи інших факторів. У результаті діяльність жюрі присяжних з встановлення обтяжуючих та пом'якшуючих обставин вчинення зло-

чину так і залишилася заснованою на оціночному підході.

Карані смертю кваліфіковані склади вбивства в законодавстві різних штатів створюються наявністю більшої чи меншої кількості обставин, які свідчать про підвищену небезпеку злочину. В деяких штатах призначення смертної кари припускається вже за наявності хоча би однієї такої обставини (Арізона, Колорадо, Іллінойс), в інших потребується присутність одночасно усіх обтяжуючих ознак (Алабама), а в решті штатів так і не визначається, наявність яких саме ознак є підставою для призначення смертної кари (Луїзіана, Меріленд, Місурі).

В цілому кваліфікуючі ознаки та обтяжуючі обставини найчастіше є релевантними до способу завдання смерті (спричинення тяжких страждань чи тривале у часі позбавлення життя), обставин вчинення злочину (наприклад, в публічному місті), особи потерпілого (батьки, малолітні, особи похилого віку, беззахисні особи та ін), мотивації до вчинення злочину та особи злочинця (вчинення злочинів у минулому, загальна характеристика особистості та ін).

Певна проблема виникає під час оцінювання присяжними співвідношення обтяжуючих та пом'якшуючих покарання факторів. У більшості випадків закон є дуже деталізованим у питанні визначення обтяжуючих обставин, натомість як пом'якшуючі реалізуються в кримінально-правових нормах доволі абстрактно. Тому, скажімо, в складі певного злочинного діяння може з легкістю бути виявлено п'ять чи більше обтяжуючих покарання факторів, у той час як на користь його пом'якшення будуть віднесені лише два фактори. Проте останні можуть суттєво знижувати ступінь вини особи, створюючи паритет з обтяжуючими покарання обставинами. Але як свідчить практика, присяжні скоріше вважатимуть за потрібне поррахувати кількість таких факторів, ніж вдаватися до оцінки їхніх якісних характеристик [3, 1399].

Того ж самого року Верховний Суд у рішеннях по справах Woodson v. North Carolina [4] та Roberts v. Louisiana [5] за-

боронив встановлювати в законодавстві смертну кару як обов'язкове покарання за вчинення тяжких вбивств. Відповідні кримінально-правові норми були автоматично визнані неконституційними та в наслідку допрацьовані легіслатурами штатів.

В 2002 році була визнана неконституційною практика засудження до страти розумово відсталих осіб. Такими особами вважаються індивіди з низьким інтелектом, які хоча і спроможні розуміти характер своїх дій, проте таке покарання, за думкою суддів Верховного Суду, було «жорстоким і незвичайним», тобто порушувало вимоги Восьмої поправки до Конституції США. Трьома роками поспіль аналогічна заборона була встановлена у відношенні страти осіб, які вчинили злочини у віці до вісімнадцяти років [6].

В 2008 році Верховний Суд США також поставив крапку в питанні про підстави застосування смертної кари. Так по справі Kennedy v. Louisiana [7] було винесено рішення, відповідно до якого надалі смертна кара могла бути призначена лише за тяжке вбивство, а ні в якому разі не за будь-які інші види злочинів. До цього моменту законодавство багатьох штатів, зокрема Флориди, Оклахоми, Південної Кароліни, Фонтани та Техасу, припускало можливість застосування цього покарання за зґвалтування неповнолітніх, державну зраду, тяжкі злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних речовин. Хоча ці положення й досі передбачені в законодавстві, проте вони не є чинними і смертна кара може бути призначена виключно за вбивство.

Але призначення судом штату покарання у виді смертної кари ще не означає автоматичного виконання приговору. Вирок проходить декілька стадій перевірок, на кожній з яких призначений вид покарання може бути замінений більш м'яким — довічним позбавленням волі, як правило — без права на дострокове звільнення. Смертні вирoki обов'язково підлягають апеляційному перегляду. Крім того, існують й інші можливості для скасування вироку, при

права помилування значно би зменшило державні видатки на кримінально-виконавчу систему.

Що стосується видів виконання смертної кари в США, то деякі з них дійсно жахають своєю жорстокістю. За часів колонізації застосовувалися найрізноманітніші способи страти, деякі з яких могли бути віднесені до кваліфікованих видів смертної кари. Зокрема розривання на колесі, спалювання на вогнищі, повішання в клітці (як правило — вже трупа). Пізніше найбільш поширене було повішання, в меншому ступені — розстріл. Але ці види позбавлення життя критикувалися за те, що або ж були неестетичними для присутніх при страті, або ж не гарантували миттєвої смерті засудженого. Так при повішанні довжина мотузки та висота падіння тіла мала бути розрахована таким чином, щоб в особи зламався хребет та смерть настала миттєво.

Наприкінці XIX століття був винайдений принципово новий спосіб — «електричний стілець». Досі не зовсім зрозуміло, в чому саме полягали переваги цієї машини смерті над іншими способами позбавлення життя, адже страта на електричному стільці потребувала спеціального обладнання, а в багатьох випадках смерть наступала не с першої спроби, а сама процедура страти ще більше жахала присутніх. Що стосується іншої новації — газової камери, то вперше вона була застосована в 1924 році. Впровадження цього виду екзекуції знов-таки було обумовлено бажанням зробити процес позбавлення життя більш гуманним. На жаль, газова камера спричиняла засудженим ще більші страждання, ніж електричний стілець.

В 1982 році в Техасі відбулася страта Ч. Брукса — перша в США за допомогою смертельної ін'єкції, що ознаменувало настання нової ери у сфері виконання смертних вироків. Цей метод не виявився новим: в США він був вперше запропонований ще наприкінці XIX століття. Але на той час не одержав підтримки юридичної спільноти та законодавців. Проте через століття проста зацікавленість нескладним та гуманним

способом страти переросла на активні дії, і в 1977 році легіслатура Оклахоми затвердила смертельну ін'єкцію як вид страти на території штату. Протягом наступних 10 років цей вид смертної кари був впроваджений в кримінально-виконавчі системи практично усіх штатів, в яких вона застосовувалася. Якщо припустити, що страта може бути гуманною, то цей її вид, безперечно, є найбільш прогресивним.

Підсумовуючи стосовно питання призначення і виконання смертної кари, слід вказати, що на даний час в США зберігається тенденція послідовної відмови від цього виду покарання. Так, реакція суспільства на страти змінилася від сприйнятливої на негативну. Крім того, як це непарадоксально, застосування до особи смертної кари в результаті обходиться державі значно дорожче, ніж довічне ув'язнення. Аналіз статистики призначення смертної кари свідчить, що абсолютна більшість засуджених вчинили вбивство лише однієї особи. Цілком зрозуміло, що такі вбивства відрізнялися винятковою жорстокістю або цинізмом, а необхідність відновлення соціальної справедливості потребує рішучих заходів з боку держави. Проте в сучасному суспільстві не має бути місця надмірним каральним проявам. Смертна кара може бути виправдана лише в тих випадках, коли вона застосовується до злочинців, які позбавили життя декількох та більше осіб: серійних вбивць, кілерів, членів організованих злочинних угруповань, терористів. У такому разі смертна кара дійсно буде вважатися справедливим покаранням та буде схвально сприйматися суспільством.

У науці майже загальновідомим є той факт, що превентивна цінність смертної кари є мінімальною, що підтверджує й американський досвід. Так, на півдні країни, де виконується найбільша кількість смертних вироків, число умисних вбивств залишається найбільшим в США. На півночі ситуація є цілком протилежною. Цей вид покарання залишається скоріше символом каральної системи США, ніж ефективним засобом протидії злочинності.

На наш погляд, в найближчому майбутньому смертна кара в США не буде скасована або визнана неконституційною. Проте її застосування і надалі буде обмежуватися на користь довічного позбавлення волі без права помилування.

Ключові слова: кримінальне право США, види покарань, смертна кара, електричний стілець, газова камера, смертельна ін'єкція.

Смертна кара як вид кримінального покарання і досі застосовується в Сполучених Штатах Америки за вчинення злочинів проти життя особи. Хоча така практика не пов'язується із цінностями сучасного громадянського суспільства, проте є досить цікавою з позицій дослідження підстав та порядку призначення смертної кари. В цілому цей вид покарання ніколи не демонстрував очікуваних владою США результатів у протидії злочинності, а скоріше з часом став одним із символів кримінально-правової системи країни.

Смертная казнь как вид уголовно-го наказания до сих пор используется в Соединенных Штатах Америки за совершение преступлений против жизни человека. Хотя такая практика не увязывается с ценностями современного гражданского общества, однако является интересной с пози-

ций оснований и порядка назначения смертной казни. В целом этот вид наказания никогда не демонстрировал ожидаемых властью США результатов, а скорее со временем стал одним из символов уголовно-правовой системы страны.

Death penalty as a criminal punishment is still applied in United States of America for commission of crimes against life. Though such practice contradicts with values of civil society, but it turns to be interesting from the positions of legal basis and order of capital sentencing. In general, death penalty never satisfied expectations of US government and gradually became a symbol of criminal law system.

Література

1. *Furman v. Georgia* 408 U.S. 238 (1972)
2. *Gregg v. Georgia* 428 U.S. 153 (1976)
3. Jill M. Cochran. *Courting Death: 30 Years Since Furman, Is the Death Penalty Any less Discriminatory? Looking at the Problem of Jury Discretion in Capital Sentencing.* 38 Val. U.L. Rev. — 2004.
4. *Woodson v. North Carolina* 428 U.S. 280 (1976)
5. *Roberts v. Louisiana* 428 U.S. 325 (1976)
6. *Roper v. Simmons*, 543 U.S. 551 (2005)
7. *Kennedy v. Louisiana.* U.S.128 S.ct. 2641.